

Eski Uygurca *Xuanzang Biyografisi*'nde Fiil Yapımı Üzerine Notlar*

Notes on Verb Formation in Old Uyghur *Xuanzang Biography*

Doç. Dr. Hüseyin YILDIZ ¹, Arş. Gör. Sıla Nur AKTAŞ ²

Öz

Eski Uygur Türkçesi dönemine ait tercüme eserlerden olan *Xuanzang Biyografisi*, 11. yüzyılda Şingko Şeli Tutun tarafından Çince'den Eski Uygur Türkçesine çevrilmiştir. Benimsediği Budizm inanışının derinliklerini öğrenmek amacıyla Hindistan'a giden *Xuanzang*'ın yolculuğunu konu edinen eser, dini bir muhtevaya sahiptir. Ayrıca *Xuanzang*'ın yolculuk esnasında yaşadıkları da canlı bir üslupla aktarılmıştır. Bu nedenle eser yalnız bir biyografi değil seyahatname niteliği de taşımaktadır. 10 bölümden oluşan eserin bütünlüklü bir neşri yoktur. Ayrıca eserin 1. ve 2. bölümlerinin büyük bir kısmı da kayıptır. Eserin 1. bölümü Semet (2002), 2. bölümün Berlin fragmanları Zieme (1990) ve Pekin fragmanları Ölmez (2002), 3. bölümü Ölmez ve Röhrborn (2001), 4. bölümü Semet, Ölmez ve Röhrborn (2022), 5. bölümü Dietz, Ölmez ve Röhrborn (2015), 6. bölümü Ölmez (1994), 7. ve 8. bölümü Röhrborn (1991, 1996), 9. bölümü Aydemir (2013), 9. ve 10. bölümü Barat (2000), 10. bölümü Tezcan (1975) ve Mirsultan (2010) tarafından çalışılmıştır. Bu çalışmada öncelikle adı geçen neşirlerden hareketle bütünlüklü bir metin oluşturulmuş; sonra da *Xuanzang Biyografisi*'nde yer alan fiiller incelenerek veriler oluşum şekillerine göre türemiş fiiller ve birleşik fiiller kategorileri altında sınıflandırılmıştır. Sınıflandırılan veriler analiz edilerek, Eski Uygur Türkçesinde görülen fiil yapım eklerinin eserdeki kullanım sıklıkları üzerinde tespitlerde bulunulmuştur. Böylelikle özde *Xuanzang Biyografisi*'nin genelde ise Eski Uygur Türkçesi döneminin fiil yapımı yönünden zenginliği gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygur Türkçesi, *Xuanzang Biyografisi*, Fiil Yapımı

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The *Xuanzang Biography* was translated from Chinese into Old Uyghur Turkic by Shingko Sheli Tutung in the 11th century. The text presents his experiences in a vivid and engaging manner, rendering the work both a biography and a travelogue. Comprising ten chapters, the *Xuanzang Biography* has not survived in its entirety. The first chapter was published by Semet (2002). Fragments of the second chapter are found in Zieme (1990) and Ölmez (2002). The third chapter was edited by Ölmez and Röhrborn (2001), the fourth by Semet, Ölmez, and Röhrborn (2022), and the fifth by Dietz, Ölmez, and Röhrborn (2015). The sixth chapter was prepared by Ölmez (1994), the seventh and eighth by Röhrborn (1991, 1996), the ninth by Aydemir (2013), and parts of the ninth and tenth by Barat (2000). The tenth chapter was also edited by Tezcan (1975) and Mirsultan (2010). This study compiles a unified version of the text based on these existing editions. Subsequently, the verbs within the text were categorized into two groups according to their morphological formation. Furthermore, the study quantifies the frequency of verb-forming suffixes within the text. Consequently, this work aims to demonstrate the extensive nature of verb construction in both the *Xuanzang Biography* and Old Uyghur Turkic in a broader context.

Keywords: Old Uyghur Turkic, *Xuanzang Biography*, Verb Formation

Paper Type: Research

*Bu çalışmada, Ordu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından finansal destek verilen B-2222 kodlu ve “*Xuanzang Biyografisi*’nde Fiil Yapımı” adlı proje verilerinden yararlanılmıştır. ODU-BAP birimine desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

¹ Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu/Türkiye. Eposta: turkbilimci@gmail.com

² Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu/Türkiye. Eposta: silaakataş@gmail.com

Giriş

Türk dil tarihi içerisinde VII.-XIII. yüzyıllar arasını kapsayan Eski Türkçe sahasının, IX.-XIII. yüzyıllar arasına tarihlendirilen en uzun devresi Eski Uygur Türkçesi dönemidir. Temelde Budizm ve Maniheizm inanışlarının benimsendiği bu dönemde birçok eser meydana getirilmiş olup oluşturulan eserlerde de bu inanışlarının tesiri olduğu görülmüştür. Öyle ki bu döneme tarihlendirilen eserler; hangi inanış çerçevesinde oluşturulduysa ona göre tasnif edilmiş, *Manici çevreye ait metinler* ve *Burkancı çevreye ait metinler* olarak adlandırılmıştır (Ercilasun, 2004, s. 230-242).

Burkancı çevreye ait metinler arasında değerlendirilen eserlerden biri olan *Xuanzang Biyografisi*, Şingko Şeli Tutu tarafından Çince'den Eski Uygur Türkçesine çevrilmiştir. Farklı okuma/adlandırma tercihlerine göre kaynaklarda *Küen-tso*, *Hüen-tso* ya da *Hsüen-Tsang* şeklinde de geçen Çinli rahip *Xuanzang*'ın Budizm inanışının kurallarını öğrenmek amacıyla Hindistan'a gerçekleştirdiği yolculuğun konu edildiği eserde canlı bir üslup kullanılmış olup rahip *Xuanzang*'ın başından geçenler ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Bu nedenle eser yalnız bir biyografi değil, seyahatname olarak da değerlendirilmektedir. Orijinal adı 大唐大慈恩寺三藏法師傳 (*Datang daciensi sanzang fashi zhuan*) olan eserin VII. yüzyıldaki Türk ülkelerinin durumu hakkında önemli bilgiler barındırdığını bildiren Ercilasun, çevirinin X. yüzyılın ilk yarısında yapıldığını belirtir (Ercilasun, 2004, s. 251). Ancak Aydemir'e göre eserin tercüme tarihi X. yüzyıl sonu veya XI. yüzyılın başı olmalıdır. Eserin Eski Uygur Türkçesine çevrilmiş tek nüshası bulunmakla birlikte, bu nüsha üç parçaya bölünmüş hâldedir. Bunlar Pekin Milli Kütüphanesi, Musée Guimet ve Institut Vostokovedeniya koleksiyonlarında bulunmaktadır (e-TEES 18 Ocak 2025).

10 bölümlük hacmiyle dönem eserleri arasında öne çıkan eser bütünlüklü bir çalışmada bir araya getirilmemiş olup her bir bölümü ayrı ayrı neşredilmiştir. Ayrıca eserin 1. ve 2. bölümlerinin büyük bir kısmı da kayıptır. 1. bölümden 14 satıra, 2. bölümden 24 yaprağa ulaşılabilmektedir. 1. bölüm Semet (2002), 2. bölümün Berlin fragmanları Zieme (1990) ve Pekin fragmanları ise Ölmez (2002) tarafından çalışmıştır. Diğer bölümlerde de okunamayan kısımlar bulunmaktadır fakat 1. ve 2. bölümde olduğu gibi büyük bir eksiklik bulunmamaktadır. *Xuanzang Biyografisi*'nin 3. bölümü Ölmez ve Röhrborn (2001), 4. bölümü Semet, Ölmez ve Röhrborn (2022), 5. bölümü Dietz, Ölmez ve Röhrborn (2015), 7. ve 8. bölümü Röhrborn (1991, 1996), 9. bölümü Aydemir (2013), 10. bölümü Mirsultan (2010) tarafından okunmuştur. Ayrıca 6. bölüm Ölmez tarafından (1994) doktora tezi olarak işlenmiş olup, Barat (2000), 9. ve 10. bölümleri, Tezcan (1975) ise yalnız 10. bölümü ayrıca çalışmıştır.

Eserin 1. ve 2. bölümlerinin, eksik olan satırlar hesaba katıldığında, tam satır sayıları bilinmemekle birlikte 3. bölüm 992, 4. bölüm 1709, 5. bölüm 2519, 6. bölüm 1830, 7. bölüm 2183, 8. bölüm 2154, 9. bölüm 2212 ve 10. bölüm 1176 satırdan oluşmaktadır. Buna göre yaklaşık 15.000 satırdan oluşan eserin, hacmi ve içeriğiyle dönem eserleri arasında önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Sondan eklemeli diller arasında yer alan Türkçede söz yapımı, temelde yapım ekleri vasıtasıyla sağlanırken birleştirme yönteminin de sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle fiil yapımında, birleşik fiillerin kuruluşunda bu yöntem yaygın olarak görülebilmektedir. Yapım ekleri ile oluşturulan türemiş fiiller “kök ve gövdelere yapım eki alan, yani yapımlık bağlı birimlerle türetilmiş fiil ya da fiil gövdesi” olarak; birleşik fiiller ise ‘bir ad ile bir yardımcı fiilin, iki ayrı fiil şeklinin yahud da ad soylu bir veya birden çok kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleri’ şeklinde tanımlanır (Karaağaç, 2013, s. 808; Korkmaz, 2019, s. 199). Türemiş fiillerin oluşumunda isimden fiil yapım eki ya da fiilden fiil yapım eki köke eklenir ve yeni bir sözcük meydana getirilir. Birleşik fiillerde ise genellikle isim ve fiil türünde iki sözcük yan yana gelerek yeni bir sözcük oluşturmakta, bu da Türkçenin söz yapımı olanaklarını genişletmektedir.

Söz yapımı Türkçenin çeşitli dönemlerinde çalışılmış ve dilin bu dönemlerdeki söz yapımı malzemesi olan ekler üzerine incelemeler yapılmıştır. Eski Türkçe de bu dil dönemlerinden biridir. Erdal'ın bu dönemin tamamında isim ve fiil yapımını ele aldığı *Old Turkic Word Formation* (1991) çalışması önemli bir kaynaktır. *Old Turkic Word Formation* dönemin tamamının söz yapımı yönüyle incelendiği hacimli bir çalışma olmakla birlikte, bu sahada değerlendirilen eserler üzerine de ayrı ayrı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Kekevi'nin *Türk Runik Harfli Metinlerinde Söz Yapımı* (2022), Gözel'in *Altun Yaruk'ta Söz Yapımı* (2023) ve Herkmen'in *Dîvânü Lugati't-Türk'te Fiil Yapımı* (2009) adlı doktora tezleri Eski Türkçenin her bir sahasında söz yapımının incelenmiş olduğunu göstermesi bakımından dikkate değer tez çalışmalarıdır. Ayrıca ilk baskısı 2009 yılında yapılan Taş'ın hazırlamış olduğu *Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı* adlı çalışma da söz yapımı özelinde hazırlanan önemli çalışmalar arasında gösterilebilir.

Eski Uygur Türkçesi dönemine tarihlendirilen *Xuanzang Biyografisi*, oldukça hacimli bir eser olmasına rağmen söz yapımı yönünden bütün bölümleriyle incelenmemiş eserler arasında yer almaktadır. Bu eser üzerine yapılan çalışmalar sınırlı olmakla birlikte, çoğunluğu da eserin bir bölümünün söz varlığına yönelik çalışmalardır. Çünkü eserin her cildi ayrı neşredilmiştir ve hacmi dolayısıyla bütünlüklü çalışmalar yapmak da bu bakımdan güç görünmektedir.

Bu çalışmada ise *Xuanzang Biyografisi*'nin tüm bölümleri bütünlüklü olarak ele alınarak, eserde yer alan fiil yapımı yolları inceleneyecektir. Bu aşamada fiiller oluşum çeşitlerine göre *türemiş fiiller* ve *birleşik fiiler* başlıkları altında değerlendirilecek olup her bir ekin fiil oluşturma sıklığı da eser özelinde gösterilecektir.

1. Türeme Yoluyla Fiil Yapımı

Xuanzang Biyografisi metinlerinde *türeme* yoluyla yapılan 703 fiile rastlanmıştır olup bu fiiller iki kategoride değerlendirilmiştir: *isimden fiil yapma ekleri* ve *fiilden fiil yapma ekleri*.

1.1. İsimden Fiil Yapım Ekleri

Xuanzang Biyografisi'nde 202 fiilde, isimden fiil yapımında kullanılan 18 ek tespit edilmiştir: +(A)d-, +(A)r-/+-, +(X)k-, +kA/+(X)(r)kA-, +DA-, +gAr-, +I-, +A-, +U-, +kI-, +kIr-, +lA-, +lAn-, +lAş-, +rA-, +sA-, +sI-, +l-. Bu eklerin sıklığı ve verileri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. *Xuanzang Biyografisi*'nde isimden fiil yapım ekiyle türeyen kelimeler

Ek	S	Veriler
+lA-	74	<i>adirtla-</i> , <i>adukla-</i> , <i>agırla-</i> ₂ , <i>amrakla-</i> , <i>ançola-</i> , <i>arala-</i> , <i>arıgla-</i> , <i>*atla-</i> , <i>avla-</i> , <i>ayıgla-</i> , <i>başla-</i> , <i>bädizlä-</i> , <i>bäklä-</i> , <i>bälgülä-</i> , <i>bäliñlä-</i> ₂ , <i>boguzla-</i> , <i>buñla-</i> , <i>bügülä-</i> , <i>*çogla-</i> , <i>ädgülä-</i> ₂ , <i>ämğäklä-</i> , <i>ämlä-</i> , <i>äriğlä-</i> ₂ , <i>fuñla-</i> ₂ , <i>hoñola-</i> , <i>huala-</i> , <i>ıdala-</i> ₂ , <i>ıkıla-</i> ₂ , <i>ırla-</i> , <i>ıglä-</i> ₂ , <i>ilinçülä-</i> , <i>inçgälä-</i> , <i>irklä-</i> , <i>işlä-</i> , <i>iälä-</i> , <i>kalñula-</i> , <i>kamçıla-</i> , <i>*katıgla-</i> , <i>kärgäklä-</i> , <i>kizlä-</i> ₂ , <i>kolula-</i> ₂ , <i>körünçlä-</i> , <i>kuçakla-</i> , <i>külä-</i> ₂ , <i>nomla-</i> , <i>*otla-</i> , <i>öpkälä-/övkälä-</i> ₂ , <i>örlä-</i> , <i>sağla-</i> , <i>*semäklä-</i> , <i>sızla-</i> , <i>sözlä-</i> , <i>süülä-</i> , <i>talula-</i> , <i>tamgala-</i> ₂ , <i>tanukla-</i> , <i>tañla-</i> ₂ , <i>tapla-</i> , <i>täñlä-</i> ₂ , <i>tärlä-</i> , <i>tetiklä-</i> , <i>tıñla-</i> ₂ , <i>tüplä-</i> , <i>uçuzla-</i> , <i>ugurla-</i> , <i>ülgülä-</i> ₂ , <i>ütlä-</i> ₂ , <i>yazokla-</i> , <i>*yänälä-</i> , <i>yävälä-</i> , <i>yeglä-</i> , <i>yerçilä-</i> ₂ , <i>yıgla-</i> ₂ , <i>yuñla-</i> . İKİLEME (28/20 ³): <i>aya-</i> <i>agırla-</i> , <i>bäliñlä-</i> <i>busan-</i> , <i>bäliñlä-</i> <i>odun-</i> , <i>bäliñlä-</i> <i>tanla-</i> , <i>bäliñlä-</i> <i>täñlä-</i> , <i>ädgülä-</i> <i>säv-</i> , <i>än-</i> <i>bäliñlä-</i> , <i>eşit-</i> <i>tınla-</i> , <i>fuñla-</i> <i>tamgala-</i> , <i>ıgla-</i> <i>ıkıla-</i> , <i>ıglä-</i> <i>agıt-</i> , <i>kizlä-</i> <i>bäklä-</i> , <i>kork-</i> <i>bäliñlä-</i> , <i>külä-</i> <i>kötür-</i> , <i>külä-</i> <i>yaltrıt-</i> , <i>ög-</i> <i>külä-</i> , <i>övkälä-</i> <i>kakı-</i> , <i>tañla-</i> <i>kolula-</i> , <i>tañla-</i> <i>muñad-</i> , <i>tıñla-</i> <i>tut-</i> , <i>tit-</i> <i>ıdala-</i> , <i>täñla-</i> <i>kolula-</i> , <i>ülgülä-</i> <i>täñlä-</i> , <i>ürk-</i> <i>bäliñlä-</i> , <i>ütlä-</i> <i>äriğlä-</i> , <i>yerçilä-</i> <i>uduz-</i> , <i>yıgla-</i> <i>açı-</i> , <i>yıgla-</i> <i>sıgta-</i> . TÜREV: <i>atla-</i> , <i>çogla-</i> , <i>katıgla-</i> , <i>otla-</i> , <i>semäklä-</i> , <i>yänälä-</i> .

³ İkilemelerin yanındaki sayılar, farklı ikilemelerin sıklığını ve ikilemede kullanılan farklı kelime türünü göstermektedir. Söz gelimi bu örnekte yer alan (28/20) ibaresi, bu ekin geldiği 20 farklı kelimenin 28 farklı ikileme oluşturduğuna işaret etmektedir.

+A-	33	<i>aşa-, ata-, bädizä-, çiginä-, *kavza-, *käñä-, *käñşä-, kogşa-2, *kökä-, küçä-, kürä-, *küzä-, *mäñzä-, *muyma-, münä-2, *oña-, orna-, *ögrä-, sana-, *sığta-, *sıkşa-, sina-, *tatga-, tünä-2, tüşä-, täñä-, *uvşa-, uza-, üstä-2, yaşa-, *yayka-, yola-, *yörgä-.</i> İKİLEME (4/4): <i>as- üstä-, kävil- kogşa-, tünä- tın-, yer- münä-</i> TÜREV: <i>kavza-, käñä-, käñşä-, kökä-, küzä-, mäñzä-, muyma-, oña-, ögrä-, sığta-, sıkşa-, tatga-, täñäş-, uvşa-, yörgä-, yayka-.</i>
+lAn-	14	<i>alplan-, ärkäçlän-, ençlän-, dıdımlan-, kamaglan-, katıglan-2, küçlän-, *öglän-, sävinçlän-2, töläklän-, ugutlan-, *ulunlan-, tutyaklan-, yellän-.</i> İKİLEME (2/2): <i>tavran- katıglan-, ütlän- sävinçlän-.</i> TÜREV: <i>öglän-, ulunlan-.</i>
+(A)r-	12	+AñX+r-: <i>tılañur-, äsriñir-.</i> +GU+r-: <i>ädgür-2, bälğür-2.</i> +r-: <i>karar-2, äskir-, *yañkur-, kuvır-.</i> +Ar-: <i>*kızar-, tünär-2, yaşar-, *kutar-.</i> İKİLEME (4/4): <i>ädgür- bınık-, ün- bälğür-, közün- bälğür-, karar- tünär-.</i> TÜREV: <i>kızar-, kutar- ve yañkur-.</i>
+(X)k-	12	+Xk-: <i>adak-, aguk-, atık-2, bınık-2, birik-, çavık-, tagık-, kirik-, *kirtük-, *közük-, *kük-, tüpük-.</i> İKİLEME (2/2): <i>atık- kükül-, ädgür- bınık-.</i> TÜREV: <i>kirtük-, közük-, kük-.</i>
+kA- / +(X)rkA-	8	+XrkA-: <i>*alpırka-, özirkä-, tañırka-, tsuyurka-2.</i> +kA-: <i>*agrika- äsirkä-, erinçkä-2, yarlıka-.</i> İKİLEME (1/2): <i>erinçkä- tsuyurka-.</i> TÜREV: <i>agrika-, alpırka-.</i>
+gAr-	8	<i>*birgär-, çingar-, köñülgär-, kutgar-, taşgar-, tözgär-2, tüpgär-, tüzgär-2.</i> İKİLEME (2/2): <i>arıgla- tüzgär-, çınu- tüzgär-.</i> TÜREV: <i>birgär-.</i> EŞ DİZİM: <i>(küü kälüg ädräm) taşgar- ‘(büyü gücü ortaya) çıkarmak’</i>
+U-	8	<i>agru-, bākü-, boşu-, çınu-, keñü-2, *közü-, *taru-, yagu-.</i> İKİLEME (1/1): <i>keñü- bädü-</i> TÜREV: <i>közü-, taru-.</i>
+(A)d-	7	+Ad-: <i>kutad-, käyikäd-, muñad-2, öñäd-, ulugağ-, yegäd-2, yokağ-2</i> İKİLEME (3/4): <i>tañla- muñad-, adın- muñad-; ut- yegäd-; alkın- yokad-.</i> EŞ DİZİM: <i>(ig) öñäd-.</i>
+I-	7	<i>biti-, *ıçgı-, *köti-, tokı-, ükli-2, yaltrı-2, yıdı-2.</i> İKİLEME (3/3): <i>ükli- asıl-, yaru- yaltrı-, yıdı- sası-.</i> TÜREV: <i>ıçgı-, köti-</i>
+rA-	7	<i>*çınra-, çokra-, kükrä-, möñrä-, *tigrä-, *titrä-, yañra-</i> TÜREV: <i>çınra-, tigrä-, titrä-,</i>
+lAş-	5	<i>arkalaş-, ädgüläş-, satıglaş-, yaraşmalaş-, yiväkläş-.</i>
+sA-	2	<i>*sıkşa-, suvsa-</i> TÜREV: <i>sıkşa-</i>
+sI-	2	<i>ärksi-, yarsı-2</i> İKİLEME (1/1): <i>yerin- yarsı-</i>
+l-	2	<i>tusul-, tätrül-</i>
+DA-	1	<i>istä-</i>

+kI-	1	<i>okı-</i>
+kIr-	1	* <i>kıkır-</i> TÜREV: <i>kıkır-</i>

1.2. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

Xuanzang Biyografisi'nde fiilden fiil yapımında kullanılan 15 ek toplam 501 fiilde tespit edilmiştir: -A-, -(A)r-/r-, -(I)r-, -d-, -(X)k-, -(X)l-, -(X)n-, -(X)ş-, -(X)t-, -(X)z-, -DÜr-, -gsA-, -gUr-, -Ur-, -msIn-. Bu eklerin sıklığı ve verileri ise Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. *Xuanzang Biyografisi*'nde fiilden fiil yapım ekiyle türeyen kelimeler

Ek	S	Veriler
- (X)t-	103	<i>adrat-, ağırlat-, *agıt-, ağırt-, ağıtar-, akıt-, *amırt-, ançolat-, anıt-, arıt-2, ayat-, ayıt-, barıt-, basıt-, bädizät-, bädüt-, bäküt-, bälgürt-, bälünlät-, birgärt-, bitit-, büñit-, çınrat-, çöküt-, ägirt-, ämgät-2, äñit-, äsürt-, eñit-, *evit-, işlät-, kamıt-2, kamşat-, karart-, kavzañ-, kälürt-, keñürt-, keñüt-, kıkırt-, kigürt-, koğurt-, korıt-, korkıt-, *kökät-, *kölit-, *könit-, körkit-, *köşit-, kötit-, kötür-, kuvrat-, küçät-, küzäd-, mäñzät-, ohşat-, okıt-, olgurt-, olurt-, ornat-, ögrät-, ölit-, ölürt-, örit-, örlät-2, sakıt-, sançıt-, saşıt-, sämrit-, sävit-, *semäklät-, sözlät-, talpıt-, talulat-, talvirt-, tamıt-, taplat-, tarut-, tavrät-, tägürt-2, täpit-, tet-, tigrät-, titrät-, tokıt-, tükät-, tünät-, uvşat-, üklit-, ürkit-2, yağıt-, yaltrit-, yañkurt-, yarat-, yarlıkart-, yarut-2, yaşart-2, yaşut-2, yerçilät-, yerit-, yorit-, yügürt-, yülit-, yüzit-</i> İKİLEME (9/9): <i>ämit- kamıt-, örlät- ämgät-, örlät- bulga-, sipir- arıt-, tägürt- id-, ürkit- bälünlät-, yarut- yaltrit-, yarut- yaşut-, yaşart- ulunlantur-</i> TÜREV: <i>agıt-, amırt-, evit-, kökät-, kölit-, könit-, köşit-, semäklät-</i>
- (X)n-	96	<i>açın-2, adkan-, ağırlan-, ağırgan-, ağıtın-, alkın-2, alpırkan-2, arın-, *aşan-, atan-, atlan-, ayın-, başlan-, bädizän-, bäklän-, bärñin-, bışrun-2, bilin-, boşgun-, boşun-, bölün-, bulgan-2, busan-2, bügülän-, çoglan-, ämgäklän-2, ämgän-, ärkün-, ärün-, eltin-, erin-, etin-2, içgün-, inan-, ilin-, isin-2, kertgün-, kolun-, korkın-, koşlun-, kölün-, körün-, közün-, küvän-, odun-, ornan-, ögrän-, ögrätin-, ötün-, özirkän-, sakın-2, saklan-, salın-, särin-, sävin-2, sezin-, sığın-, sın-, tapın-2, tatgan-, tatın-, tavrän-2, tayan-, tägin-, tägzin-, täpin-, täpräñ-, tävin-, terin-, tetiklän-, tetin-, tilin-, tolin-, ton-, tutun-, tuyun-, udun-2, urun-, uzan-, üñlän-2, yahşın-, yalğan-, yapşın-, yaratın-2, yastan-, yerin-2, yetlin-, yevin-, yıçan-, yığın-, yitin-, yolan-, yublun-, yun-2, yüñün-, yükün-2</i> İKİLEME (21/20): <i>alkın- yokad-, ämgän- alpırkan-, bälünlä- busan-, busan-bulgan-, busan- yerin-, etin- timän-, etin- yaratın-, igid- açın-, isin- amran-, kävil- alkın-, ög- yükün-, ögür- sävin-, sakın- yinçür-, sezin- kork-, tapın- udun-, tapın- udun-, tavrän- katıglan-, tüzgär- bışrun-, ütlän- sävinçlän-, yerin- busan-, yun- arıt-</i> TÜREV: <i>aşan-</i>
- (X)l-	93	<i>açıl-2, adrıl-2, akıl-2, amrıl-2, anđarıl-2, asıl-2, atal-, ayal-2, bal-, bäkläl-, bilil-2, bodul-, boşul-, bulgal-, buzul-2, ägil-, äşidil-, ävđil-, ävril-, eşil-, etil-, ırgal-, kamıl-, katıl-, käsil-, kävil-, keñrül-, keñül-, kılıl-, kısıl-, kıyıl-, kizläl-2, korsal-, koşul-, kölitil-2, kömül-2, köntül-, köşitil-, kötrül-2, közül-2, kuğul-, kurtul-, kutrul-, kükül-2, küläl-2, , muymal-, nomlal-, öđül-, saçıl-, sançıl-, sapıl-2, säçil-, säril-2, sıkıl-, sıkşal-2, süzül-2, tartıl-, tägil-, täğşil-2, teril-, tıdıl-, tıkal-2, tizil-2, togrul-, tökül-, turul-2, tutul-, uçrul-, ukul-, ulal-2, üdrül-, ükül-, üstäl-2, üväl-2, üzül-,</i>

		yadıl-2, yañıl-2, yaratıl-, yarıl-, yaval-2, yayıl-, yaykal-, yazıl-, yänçil-2, yemril-2, yeril-2, yetil-, yevil-, yıgil-, yörgäl-2, *yubul-, yukul- İKİLEME (30/34): açıl- yadıl-, adıl- yeril-, akıl- yadıl-, amrıl- turul-, aṇdarıl- ämit-, arta- täğşil-, asıl- üstäl-, atık- kükül-, ayal- kötrül-, bädü- üstäl-, bilil- ukul-, kertgün- süzüil-, kükül- kötrül-, küläl- kötrül-, säril- tıdıl-, şaş- yañıl-, tıkl- sıkşal-, ulal- sapıl-, ulal- yadıl-, ur- közüil-, ürtül- kizläl-, ürtül- kölitil-, ürtül- kömül-, üzül- üväl-, yaval- turul-, yänçil- kork-, yemril- buzul-, yemril- yeril-, yıgil- tizil-, yörgäl- bākläl- TÜREV: yubul-
-DUr-	66	agtur-, astur-, aşantur-, bastur-, bertür-, bildür-, bitittür-, bultur-, ärkäçläntür-, ärtür-, ätdür-, ätiztür-, ençläntür-, entür-, eştür-, etdür-, ıdtur-, karıştur-, kämiştür-, kästür-, kılur-, kıntur-, kikriştür-, kiriştür-, koğtur-, kökäddür-, köntür-, körkittür-, kötür-2, közüntür-, kudtur-, kutadur-, küğtür-, , müntür-, okıtdur-, oytur-, ögläntür-, sahnur-, semäklättür-, soytur- / södrü-2, sürtür-, süztür-, tamdur-, tarttur-, tayantur-, tägzintür-, täptür-, tiktür-, tiziltür-, turultur-, tutdur-, uduztur-, ulunlantur-2, urtur-, üntür-, yağtur-, yağtur-, yantur-, yaratdur-, yavaltur-, yığıntur-, yıgtur-, yokadur-2, yor(ı)tur-, yöläştür-, yüküntür- İKİLEME (4/4): alk- yokadur-, küülä- kötür-, tart- södrü-, yaşart- ulunlantur-
-(X)ş-	52	aytış-, basış-, buluş-, äniş-, eṇiş-, eviş-, evişiş-, ıdış-, işläş-, *karış-, katılış-, kavış-, kazış-, kızarış-, *kikriş-, kiriş-, körüş-, közkiş-, kähşäş-, möñräş-, okış-, ornaş-, ölrüş-, öpüş-2, örlätiş-, saṭaş-, sıgtaş-2, sınaş-, sözläş-, sukuş-, süñüş-, takış-, taplaş-, tavratiş-2, *tägiş-, täñäş-, täpiş-, *toş-, tötiş-, tutuş-, uruş-, üläş-, ütläş-2, *yakış-, yalrış-, yapış-, yaraş-, yänäläş-, yegädiş-, yıglaş-2, yöläş-, yügürüş- İKİLEME (5/6): arta- täğşil-, öpüş- yıglaş-, sıgtaş- yıglaş-, ütläş- tavratiş-, yıglaş- sıgtaş- İKİLEMELEDE YER DEĞİŞTİRME: yıglaş- sıgtaş- ~ sıgtaş- yıglaş- TÜREV: karış-, kikriş-, tägiş-, toş-, yakış-
-(U)r-	38	ärtür-, batur-2, bışur-2, boşur-, bütür-, çomur-2, içür-, karşur-2, kavşur-, kähçür-, kädür-, kälür-, keñür-, *kotur-, köçür-, *kötür-, köyür-, kuğur-, olur-, öçür-, ölü-, , ötür-, saşur-2, sıgur-, sogur-, takşur-, taşur-, täğşür-, täğür-, tetür-, tugur-, tüşür-, uçur-, yapşur-, yaşur-, yinçür-2, yitür-, yüdü- İKİLEME (5/6): çomur- batur-, ärgür- bışur-, sakın- yinçür-, saşur- karşur-, yinçür- istä- TÜREV: kotur-, kötür-
-gUr-	14	amırtgur-, ärgür-, ergür-, kalıñur-, kigür-, kudgur-, *olgur-, ozgur-, ötgür-, särgür-2, täzgür-2, toşgur-, turgur-, yetgür- İKİLEME (2/2): ketär- täzgür-, tıd- särgür- TÜREV: olgur-
-(A)r-	10	-r-: boşgur-2, kir-, kör-, oñar-, yarlıkar- -Ar-: aktar-2, ketär-2, tarkar-2, toñtar-2, yomtar- İKİLEME (6/5): agtar- toñtar-, agtar- ävir-, ketär- kämiş-, ketär- täzgür-, körgit-boşgur-, tarkar- ketär- EŞ DİZİM: (nom) aktar-
-(I)r-	7	-r-: *amır-, talpır- -Ir-: adır-, ägir-, *ävir-, siñir-, tägir- TÜREV: amır-, ävir-

-d-	5	<i>ıd-, koğ-, küd-, uyağ-², yüğ-</i> İKİLEME (1/1): <i>uyad- utsuk-</i>
-(X)k-	5	<i>aşuk-, *körük-, *sak-, *tarık-, tişik-</i> TÜREV: <i>körük-, sak-, tarık-</i>
-(X)z-	4	<i>ätiz-, uduz-², *tägiz-, tutuz-</i> İKİLEME (1/1): <i>uduz- yerçilä-</i> TÜREV: <i>tägiz-</i>
-gsA-	3	<i>olurugsa-, ozugsa-, yegsä-</i>
-msIn-	3	<i>kılımsın-, otlamsın-, umsın-</i> EŞ DİZİM: (<i>sezig</i>) <i>kılımsın-</i>
-A-	2	<i>*ıça-, sıka-</i> TÜREV: <i>ıça-</i>

2. Birleştirme Yoluyla Fiil Yapımı

Xuanzang Biyografisi'nde *birleştirme* yoluyla yapılan 599 fiil, dört kategoride sınıflandırılmıştır: *Yardımcı Fiillerle Oluşan Birleşik Fiiller*, *Tasvirî Birleşik Fiiller*, *Diğer Yardımcı Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller*, *İştikaklı Birleşik Fiiller*.

2.1. Yardımcı Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller

Bir isim ile *kıl-(mak)*, *bol-(mak)*, *ber-(māk)*, *tur-(mak)* ve *et-(māk)* fiillerinin birlikte kullanılmasıyla oluşan bu gruptaki birleşik fiiller, İSİM + YARDIMCI FİİL, İSİM-FİİL + YARDIMCI FİİL ve SIFAT-FİİL + YARDIMCI FİİL kuruluşunda olmalarına göre üç kategori altında incelenebilir. İSİM + YARDIMCI FİİL kategorisinde 103, İSİM-FİİL + YARDIMCI FİİL kategorisinde 2 ve SIFAT-FİİL + YARDIMCI FİİL kategorisinde 6 birleşik fiil tespit edilmiştir. Bu fiil yapılarının verileri ve yardımcı fiillere göre dağılımı ise Tablo 3'te gösterilmiştir:

Tablo 3. *Xuanzang Biyografisi*'nde isim+yardımcı fiil kuruluşundaki birleşik fiiller

Kuruluş	Yapı	S	Veriler
İSİM + YF	İSİM+ <i>kıl-</i>	56	<i>abişek kıl-, adınsıg kıl-, adırthg kıl-, arvı kıl-, asıgılg kıl-, bitig kıl-, bulgak kıl-, buyan kıl-, bütün kıl-, çai kıl- / çay kıl-, âm kıl-, enç kıl-, eş kıl-, ıdgu kıl-, ırak kıl-, inçgä kıl-, keç kıl-, keñ kıl-, kertü kıl-, kısıl kıl-, köñülte kıl-, kşanti kıl-, kudı kıl-, kurug kıl-, kusa turur kıl-, oğgurak kıl-, orunçaklıg kıl-, örü kıl-, sañit kıl-, sav kıl-, sezig kıl-, süñüş kıl-, şlok kıl-, tanuk kıl-, taş kıl-, tıtag kıl-, tizig kıl-, tolu kıl-, törög kıl- / törü kıl-, ulug kıl-, vad kıl-, vam kıl-, yañı kıl-, yazok kıl-, yörüg kıl-, yükünç kıl-, ağır ayag kıl-, ağır ayag tapıg udug kıl-, ägsük käreğäk kıl-, art basut kıl-, asıg tusu kıl-, ot âm kıl-, sävinç bitig kıl-, tapıg udug kıl-, tapıg udug ağır ayag kıl-, ötüg bitig kıl-</i>
	İSİM+ <i>bol-</i>	33	<i>anuk bol-, basguk bol-, basut bol-, edi bol-, enç bol-, eş bol-, keç bol-, eyin bol-, köñül bol-, ogşatı bol-, osuglug bol-, örü bol-, ötügçi bol-, üzük bol-, tanuk bol-, tapsız bol-, tayak bol-, täñri bol-, tüz bol-, yañı bol-, yarlıg bol-, yazoklug bol-, yegädinçsiz bol-, yok bol-, tapı/ögi bol-, art basut bol-, asıg tusu bol-, umug inag bol-, uvutlug ıyatlıg bol-, ür keç bol-, täñ tüz bol-, tütüş käreş bol-, tüz baz bol-</i>
	İSİM+ <i>ber-</i>	6	<i>buşı ber-, kikiñç ber-, vidiş ber-, kulgak ber-, ögdir ber-, küç basut ber-</i>
	İSİM+ <i>tur-</i>	6	<i>şük tur-, uz tur-, b(ä)k tur-, yılıgkıya tur-, yomkı tur-, yañılok tur-</i>
	İSİM+ <i>et-</i>	2	<i>ötüg et-, uz et-</i>

IF + YF	FiİL-mAk + YF	2	yorımakı bol-, kutadmakı bol-
SF+ YF	FiİL-DAÇI + YF	1	büklündäçi bol-
	FiİL-gUIUk + YF	5	täggülüg kıl-, turgulug kıl-, tayaguluk kıl-, yadılğuluk kıl-, azuguluk tur-
Toplam		111	

2.2. Tasviri Birleşik Fiiller

İki fiilin araya zarf-fiil eki alarak birlikte kullanılmasıyla oluşan bu gruptaki birleşik fiillere dair *Xuanzang Biyografisi*'nde 137 veri tespit edilmiş olup; veriler yeterlik, sürerlik ve tezlik bildirmelerine göre üç alt kategori de tasnif edilmiş, ancak yaklaşma bildiren yapılarla eserde rastlanmamıştır. Tablo 4, tasviri birleşik fiillerin kuruluşunu, sıklığını ve verilerini göstermektedir:

Tablo 4. *Xuanzang Biyografisi*'nde tasviri birleşik fiiller

İşlev	TF	Yapı	S	Veriler
YETERLİK	u-	Fiil + -gAll zarf-fiil eki + u-	35	algalı u-, bargalı u-, boşgurgalı u-, bālinlätgäli u-, bilgäli u-, bulgäli u-, çapturgalı u-, ilişgäli u-, kirikdürgäli u-, oñargalı u-, körgäli u-, kutrulgalı u-, ornatgalı u-, ozgalı u-, ölitgäli u-, ötüngäli u-, sapgalı u-, särgürgäli u-, sıgalı u-, sezinmägäli u-, sözlägäli u-, tamturgalı u-, targargalı u-, täprägäli u-, tıdgalı u-, turgalı u-, tutgalı u-, tükätgäli u-, ukgalı u-, ukıtgalı u-, ulagalı u-, yañılmağalı u-, üntürgäli u-, ürkitgäli u-, yöläştürgäli u-
		Fiil + -A zarf-fiil eki + u-	1	adıra u-
		Fiil + -(y)U zarf-fiil eki + u-	33	amırtguru u-, aşını u-, aktaru u-, ayayu u-, baturu u-, boguru u-, bilü u-, bitiyü u-, işläyü u-, ıdu u-, keñürtü u-, kertgünü u-, kigürü u-, kızläyü u-, köñül yetürü u-, körü u-, küçläntürü u-, oluru u-, ötgürü u-, ötü u-, särilü u-, säşilü u-, sözläşü u-, sözläyü u-, tägü u-, tänläyü u-, täprätü u-, tıda u-, tıdılı u-, uçı u-, uku u-, yerçilayü u-, yorıyu u-
		İlk unsuru ikileme ikinci unsuru u- olan birleşik fiiller	10	särilü tıdılı u-, açgalı keñürtgäli u-, ärtgäli aşungalı u-, bilgäli ukgalı u-, ozgalı kutrulgalı u-, särgürgäli tıdgalı u-, sezinmägäli yañılmağalı u-, sıgalı tıdgalı u-, ulagalı sapgalı u-, ürkitgäli bālinlätgäli u-
		Fiil + -(X)p zarf-fiil eki + bar-	2	yitlinip bar- / yetlinip bar-, yolap bar-
SÜRERLİK	bar-	Fiil + -(y)U zarf-fiil eki + bar-	2	istäyü bar-, yedärü bar-
	käl-	Fiil + -A zarf-fiil eki + käl-	3	enä käl-, tuşa käl-, uça käl-

	Fiil + -(y)U zarf-fiil eki + <i>kāl-</i>	6	<i>çiltäyü kāl-, kötürü kāl-, sözläyü kāl-, tuguru kāl-, istäyü kāl-, yedärü kāl-, yügürü kāl-</i>
	Fiil + -A zarf-fiil eki + <i>tur-</i>	5	<i>baka tur-, bura tur-, ävirä tur-, kusa tur-, suvşa tur-</i>
	Fiil + -I zarf-fiil eki + <i>tur-</i>	2	<i>ıratı tur-, kälı tur-</i>
tur-	Fiil + -(y)U zarf-fiil eki + <i>tur-</i>	22	<i>asılı tur-, aşgını tur-, kirü tur-, körü tur-, kötiyü tur-, közüni tur-, salını tur-, şılayı tur-, sārılı tur-, tapıg udug kılı tur-, tavraşu tur-, tægziñü tur-, tiräyü tur-, ulaşu tur-, üstälü tur-, yastayı tur-, yarıyu tur-, yalrıyu tur-, yañı bolu tur-, yaşuyu tur-, yeyü tur-, yıdıyu tur-</i>
	Fiil + -gAll zarf-fiil eki + <i>tur-</i>	1	<i>bargalı tur-</i>
	Fiil + -(X)p zarf-fiil eki + <i>tur-</i>	4	<i>sapılıp tur-, sığıp tur-, tıgılıp tur-, tizilip tur-,</i>
	İlk unsur ikileme ikinci unsur <i>tur-</i> olan birleşik fiiller	5	<i>bura kötiyü tur-, yalrıyu yaşuyu tur-, ködiyü yıdıyu tur-, yıdıyu ködiyü tur-, ükliyü asılı tur-</i>
	yori- Fiil + -(y)U zarf-fiil eki + <i>yori-</i>	2	<i>katılı yori-, katnayı yori-</i>
	ber- Fiil + -(y)U zarf-fiil eki + <i>ber-</i>	2	<i>sözläyü ber-, ayu ber-</i>
TEZLİK	ıd- Fiil + -(y)U zarf-fiil eki + <i>ıd-</i>	1	<i>yanturu ıd-</i>
	tüş- Fiil + -A zarf-fiil eki + <i>tüş-</i>	1	<i>ketä түş-</i>

2.3. Diğer Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller

Bu başlık altında yardımcı fiiller ya da tasviri birleşik fiiller dışında kalıp, birleşik yapılı fiil özelliği gösteren *tägin-(māk)*, *tükä-(māk)*, *tükät-(māk)*, *yarlıka-(mak)*, *una-(mak)* ve *al-(mak)* fiilleriyle kurulan 309 veri değerlendirilmiştir. Bu verilerin kuruluş yapılarına göre tasnifi Tablo 5'te gösterilmiştir:

Tablo 5. *Xuanzang Biyografisi*'nde diğer yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller

YF	Yapı	S	Veriler
	FiİL + -A zarf-fiil eki + <i>tägin-</i>	14	<i>aça tägin-, bata tägin-, yada tägin-, çoma tägin-, ävirä tägin-, kona tägin-, kuda tägin-, öga tägin-, tuga tägin-, töpöda tuta tägin-, tuşa tägin-, түşä tägin-, tuta tägin-, yuna tägin-</i>
	FiİL + -I zarf-fiil eki + <i>tägin-</i>	4	<i>barı tägin-, bilü tägin- / bili tägin-, alı tägin- / alu tägin-, kälı tägin-</i>
tägin-	FiİL + -(y)U zarf-fiil eki + <i>tägin-</i>	56	<i>açılı tägin-, adırtlayı tägin-, ağıtarı tägin-, aşılı tägin-, ayayı tägin-, basıtı tägin-, berü tägin-, bulu tägin-, bolu tägin-, bödiyü tägin-, ägsük kargäk kılı tägin-, äşidü tägin-, äymänü tägin-, ergürü tägin-, ıdu tägin-, istäyü tägin-, işlätü tägin-, keç bolu tägin-, kılı tägin-, kohulayı tägin-, korku tägin-, kolu tägin-, körü tägin-, közüni tägin-, küsäyü tägin-, küüläyü tägin-, okıyu tägin-, oluru tägin-, osuglug bolu tägin-, ögirü tägin-, ötgünü tägin-, ötüg bitig ötüni tägin-, ötüg ötüni tägin-, ötüni tägin-, sakını tägin-, sapılı tägin-, sävinü tägin-, tapını tägin-, täğşürü tägin-, tetini tägin-, tiläyü tägin-, turguru tägin-, turu tägin-, ukıtu</i>

			<i>tägin-, umunu tägin-, uru tägin-, uyadu tägin-, uyu tägin-, üklyü tägin-, üstälü tägin-, üstälü turu tägin-, yegädinçsiz bolu tägin-, yazoklug bolu tägin-, yok bolu tägin-, yangşayu tägin-, yükünü tägin-, yortu tägin-</i>
	FiİL + -dAçI sıfat-fiil eki + <i>tägin-</i>	1	<i>yetdäçi tägin-</i>
	İSİM + <i>tägin-</i>	7	<i>çın tägin-, kut kolu tägin-, küsüş tägin-, urunçak tägin-, yarlıg tägin-, äymänçlig tägin-</i>
	İKİLEME + <i>tägin-</i>	14	<i>aça yada tägin-, açığka ayagka tägin-, aşılı üstälü tägin-, çoma bata tägin-, korku äymänü tägin-, kolu ötünü tägin-, körü ayayu tägin-, ögä küüläyü tägin-, ögirü sävinü tägin-, ögrünçlüg sävinçlig tägin-, sakınu kolulayu tägin-, tiläyü istäyü tägin-, uyadu äymänü tägin-, üklyü asılı tägin-</i>
tükä-	FiİL + -(y)U zarf-fiil eki + <i>tükä-</i>	9	<i>adrılı түкә-, agtaru түкә-, amrılı түкә-, alkınu түкә-, berü түкә-, oluru түкә-, sılu түкә-, tüzülmäkin tüzülü түкә-, yavalu түкә-</i>
	FiİL + -A zarf-fiil eki + <i>tükät-</i>	5	<i>bütä түкät-, kata түкät-, oya түкät-, yıga түкät-, yuna түкät-</i>
	FiİL + -I zarf-fiil eki + <i>tükät-</i>	2	<i>barı түкät-, tägi түкät-</i>
tükät-	FiİL + -(y)U zarf-fiil eki + <i>tükät-</i>	34	<i>alu түкät-, arıtu түкät-, aşanturu түкät-, agtaru түкät-, ayu түкät-, başlayu түкät-, bolu түкät-, buşı berü түкät-, boşgunu түкät-, boşgut boşgunu түкät-, bitiyü түкät-, ävrilü түкät-, ıdu түкät-, ırayu түкät-, kävilü түкät-, körünçläyü түкät-, kılı түкät-, körü tükät-, körüşü түkә-, kirü түkät-, kut kolu түkät-, ornatu tükät-, sapılı түkät-, sözläyü түkät-, tapıg udug kılı түkät-, tayanu түkät-, topulu түkät-, üklitü tükät-, yadılı tükät-, yamayu tükät-, yarlıkayu tükät-, yorıyu tükät-, yükünü түкät-, yokadu түкät-</i>
	İSİM + <i>tükät-</i>	1	<i>basut түкät-</i>
	İKİLEME + <i>tükät-</i>	2	<i>ögä alkayu түкät-, yükünü körünçläyü түкät-</i>
	FiİL + -A zarf-fiil eki + <i>yarlıka-</i>	15	<i>aça yarlıka-, alka yarlıka-, ärtä yarlıka-, ävirä yarlıka-, enä yarlıka-, etä yarlıka-, münä yarlıka-, soka yarlıka-, süsä yarlıka-, tarta yarlıka-, tuga yarlıka-, tuta yarlıka-, uka yarlıka-, yada yarlıka-, yerä yarlıka-</i>
	FiİL + -I zarf-fiil eki + <i>yarlıka-</i>	5	<i>alı yarlıka-, alpirkanı yarlıka-, ayı yarlıka-, barı yarlıka-, bili yarlıka-</i>
yarlıka-	FiİL + -(y)U zarf-fiil eki + <i>yarlıka-</i>	115	<i>açını yarlıka-, açıyu yarlıka-, amrayu yarlıka-, adırılayu yarlıka-, akıtu yarlıka-, aktaru yarlıka-, alu yarlıka-, amrayu yarlıka-, arıtu yarlıka-, asıg tusu kılı yarlıka-, aşuru yarlıka-, atanu yarlıka-, ayayu yarlıka-, ayıtu yarlıka-, başlayu yarlıka-, bädizättürü yarlıka-, bädütü yarlıka-, bertürü yarlıka-, berü yarlıka-, biltürü yarlıka-, bititdürü yarlıka-, bitiyü yarlıka-, bışrunu yarlıka-, bulu yarlıka-, busanu yarlıka-, buşrulu yarlıka-, buşı berü yarlıka-, bütürü yarlıka-, bolu yarlıka-, boşguru yarlıka-, boşunu yarlıka-, boşuyu yarlıka-, ämgänü yarlıka-, ärsinü yarlıka-,</i>

			ärtürü yarlıka-, äşidü yarlıka-, elänü yarlıka-, eltü yarlıka-, ençiktürü yarlıka-, entürü yarlıka-, erinçkäyü yarlıka-, iş işläyü yarlıka-, iş küdüg işläyü yarlıka-, içgärü yarlıka-, işlätü yarlıka-, idu yarlıka-, igidü yarlıka-, kanturu yarlıka-, kavşuru yarlıka-, keñürü yarlıka-, ketärü yarlıka-, kiginç berü yarlıka-, kirü yarlıka-, kılı yarlıka-, kodu yarlıka-, korsayu yarlıka-, kölünü yarlıka-, körkitü yarlıka-, körü yarlıka-, kötrülü yarlıka-, kötürü yarlıka- , közüntürü yarlıka-, közünü yarlıka-, kutadturu yarlıka-, kutgaru yarlıka-, kut kolu yarlıka-, küç basut berü yarlıka-, küläyü yarlıka-, küyü yarlıka-, küzätü yarlıka-, nomlayu yarlıka-, nom nomlayu yarlıka-, ohşayu yarlıka-, oluru yarlıka-, oñaru yarlıka- , ornanu y(a)rlıka-, oynayu yarlıka-, ozguru yarlıka-, örü yarlıka-, sakınu yarlıka-, sıguru yarlıka-, sıyu yarlıka-, sözläyü yarlıka-, taplayu yarlıka-, tapsız bolu yarlıka-, tarkaru yarlıka-, tanuklayu yarlıka-, tañırkayu yarlıka- , taşuru yarlıka-, täğürü yarlıka-, täñri bolu yarlıka-, tiktürü yarlıka-, tınlayu yarlıka-, tutuzu yarlıka-, ukıtu yarlıka-, üstäyü yarlıka-, ütläyü yarlıka-, yahşınu yarlıka-, yamayu yarlıka-, yaltrıyu y(a)rlıka-, yaratu yarlıka-, yarutu yarlıka-, yaşuyu y(a)rlıka-, yaşayu yarlıka-, yatu yarlıka-, yavalturu yarlıka-, yetürü yarlıka-, yıglayu yarlıka-, yoklatu yarlıka-, yorıtu yarlıka-, yorıyu yarlıka-, yuyu yarlıka-
	FİİL + -gAll zarf-fiil eki + yarlıka-	3	tägşürtgäli yarlıka-, etgäli yarlıka-, mañırt mañratgali yarlıka-
	FİİL + mİş sıfat-fiil eki + yarlıka-	1	yegädmiş yarlıka-
	İSİM + yarlıka-	2	äsän yarlıka-, taşgaru yarlıka-
	İKİLEME + yarlıka-	19	bilü uka yarlıka-, keñürü açu yarlıka-, keñürü yada yarlıka-, ögä küläyü yarlıka-, ayamak amranmaklık yarlıka-, açını igidü yarlıka-, açıyu yıglayu yarlıka-, amrayu kötürü yarlıka- , busanu buşrulu yarlıka-, äşidü tınlayu yarlıka-, elänü ärksinü yarlıka-, küyü küzätü yarlıka-, ohşayu amrayu yarlıka-, ozguru kutgaru yarlıka-, örü bitiyü yarlıka-, örü kötürü yarlıka-, tarkaru ketärü yarlıka-, yaltrıyu yaşuyu oluru ornanu y(a)rlıka-, yuyu arıtu yarlıka-
una-	FİİL + -gAll zarf-fiil eki + una-		algali una-, ämgäli una-, algali una-, kılğali una-, sözlägäli una-
al-	FİİL + -(X)p zarf-fiil eki + yarlıka-		iskāp al-, istāp al-, kunup al-

2.4. İstikaklı Birleşik Fiiller

Birbirinden türeyen iki kelimenin birlikte kullanılmasıyla oluşan iştikaklı yapılar arasında son unsurun fiil olmasıyla meydana gelen *İştikaklı Birleşik Fiiller* kategorisinde 42 birleşik fiil ele alınmış olup bu birleşik fiillerin isim + fiil, isim-fiil + fiil ve zarf-fiil + fiil kuruluşunda oldukları görülmüştür.

Bu başlıklar altında değerlendirilen iştikaklı birleşik fiiller de türeme biçimlerine göre *ilk unsuru ikinci unsurdan türeyen birleşik fiiller* ([K+E] + [K]), *ikinci unsuru ilk unsurdan türeyen birleşik fiiller* ([K] + [K+E]) ve *iki unsuru da bir ana kökten türeyen iştikaklı birleşik fiiller* ([K+E¹] + [K+E²]) olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Verilerin sayısal dağılımı Tablo 6'da yer almaktadır:

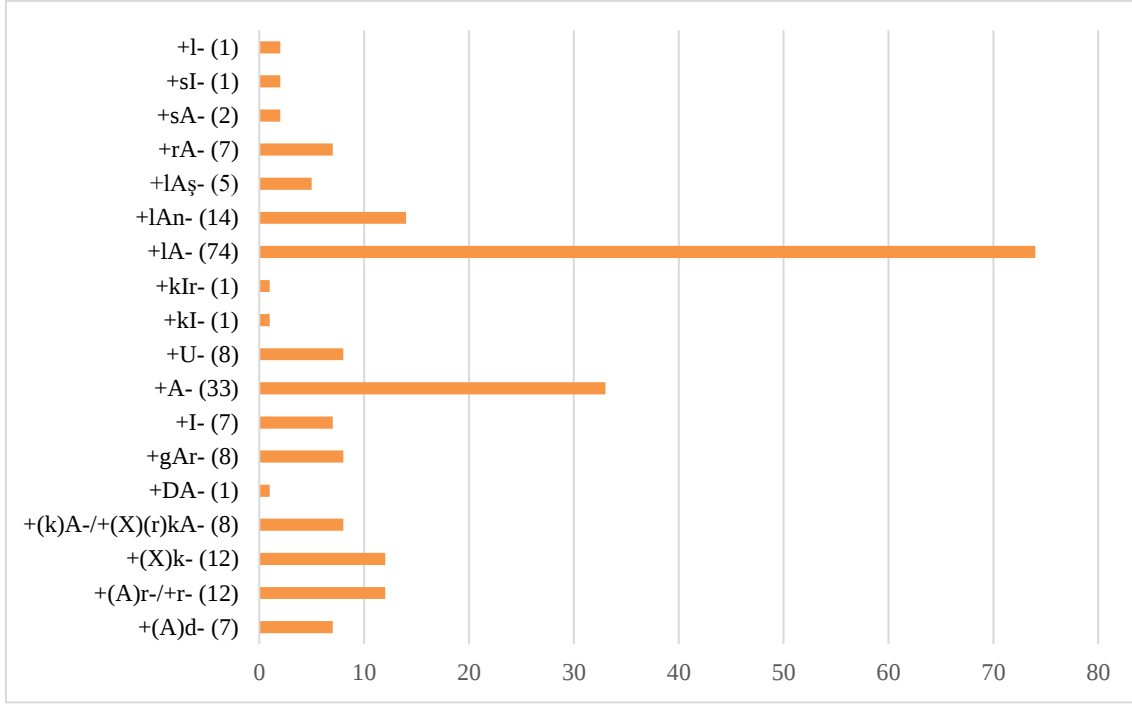
Tablo 6. *Xuanzang Biyografisi*'nde iştikaklı birleşik fiiller

Yapı	Kuruluş	S	Veriler
İSİM + FİİL	[K+E] + [K]	10	<i>baçağ baça-, etig et-, kädim käd-, kılık kıl-, kılınç kıl-, küsüş küsä-, sakınç sakın-, tägi tägin-, urunçak ur-, yorıkta yori-</i>
	[K] + [K+E]	14	<i>aşın aşı-, iş işlä-, iş küdüg işlä-, iş işlä-, iş küdüg işlä-, nom nomla-, oyun oynat-, ööç öçä-, örü örlä-, ötüg bitig ötün-, tül tüşä-, ün üntür-, yel yeltir-, yarlıg yarlıka-,</i>
	[K+E ¹] + [K+E ²]	10	<i>boşgut boşgun-, kılınç kılur, mañırt mañrat-, ämgäk ämgän-, ötüg ötün-, sezik sezin-, körüm körküt-, yük yüd-, süñüş süñüş-, takşut takşur-</i>
İF + FİİL	[K+E] + [K]	6	<i>busanmakın busan-, komımakın komı-, yañkurtmakın yañkurt-, yitlinmakın yitlin- / yetlinmäkin yetlin-, tınmakın tın-, tüzülmäkin tüzül-</i>
	[K+E ¹] + [K+E ²]	1	<i>simäkin simäkla-</i>
ZF+ FİİL	[K+E ¹] + [K+E ²]	1	<i>kalıyu kalañur-</i>

3. Tespit ve Değerlendirmeler

Xuanzang Biyografisi'nin bütünlüklü olarak tüm bölümleriyle fiil yapımının incelendiği bu çalışmada ulaşılan tespit ve değerlendirmeler, maddeler halinde şu şekilde gösterilebilir:

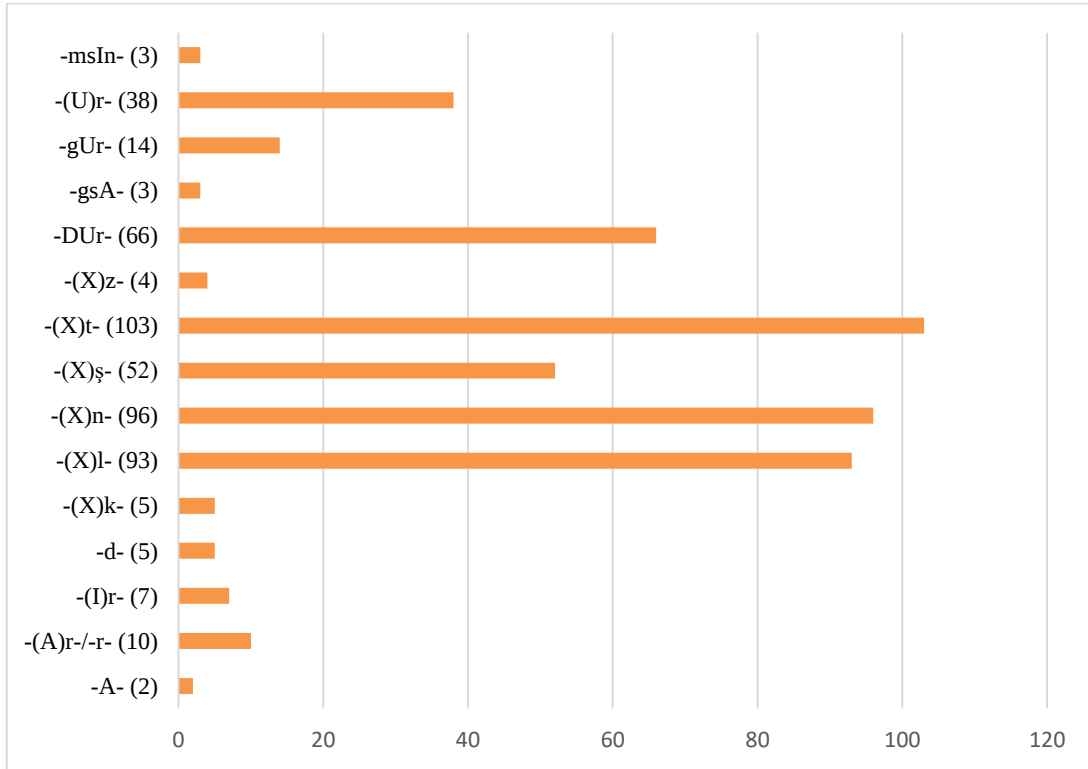
- İsimden fiil yapım eklerinden en işlek olanı 74 fiilin türetimini sağlayan {+IA-} eki; en az işlek olanları ise 1 fiilin türetiminde kullanılan {+KI}, {+Kİr-} ve {+DA-} ekleridir.
- İsimden fiil yapımında {+IA-}, {+IAn-} ve {+IAş-} ekleriyle 93 fiilin türetildiği görülmüştür. Bu sayı isimden fiil yapım ekleri arasında yaklaşık olarak %45 oranına denk gelmektedir. Söz konusu {+IA-} ekinin alıntı isimlerle sık kullanımı dikkate alınarak eserin de çeviri mahiyetinde bir eser olduğu düşünülürse bu durum olağan karşılanması gereken bir durumdur.
- Xuanzang Biyografisi'nde tanıklanan isimden fiil yapım eklerinin işlekliliğine göre dağılımı şu şekilde gösterilebilir:

Şekil 1. İsimden fiil yapım ekleri ile türeyen fiillerin dağılımı

Tespit edilen bu eklerden fiil yapımında en yaygın kullanılanı 103 fiilin türetiminde görev alan {-(X)l-} eki; en az kullanılanları ise 3'er fiilin türetimini sağlayan {-gsA-} ve {-msIn-} ekleridir.

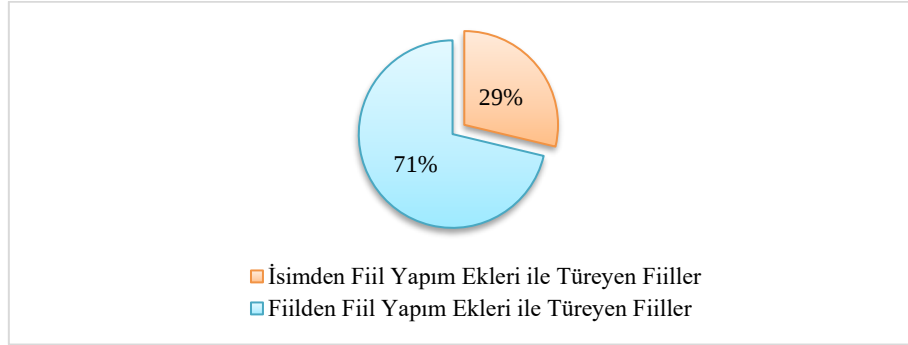
- Örneklemede tanımlanan fiilden fiil yapım eklerinin kendi içerisinde yaygınlıklarına göre dağılımı ise şu şekildedir:

Şekil 2. Fiilden fiil yapım ekleri ile türeyen fiillerin dağılımı

Grafikte de görüldüğü üzere Xuanzang Biyografisi'nde kullanılan fiilden fiil yapım ekleri arasında en yaygın olanları çatı ekleridir. Bu durum metnin içeriği, anlatımı ve üslubu ile ilişkilendirilebilir.

- Xuanzang Biyografisi'nde fiil yapımında görev alan 18 isimden fiil; 15 fiilden fiil yapım eki tespit edilmiştir. İsimden fiil yapımı kategorisinde 202; fiilden fiil yapımı kategorisinde 501 fiilin analizi yapılmıştır. Özetle örnekleme 33 alt kategoride 703 türemiş fiil tespit edilmiştir.
- Xuanzang Biyografisi'nde fiilden fiil yapım eklerinin isimden fiil yapım eklerine oranla daha yaygın olduğu görülmüştür. Bu iki kategoride değerlendirilen fiillerin birbirine oranı şu şekildedir:

Şekil 3. İsimden fiil yapım ekleri ile fiilden fiil yapım eklerinin birbirine oranı

- Xuanzang Biyografisi'nde tanıklanan, ancak Wilkens'te (2021) ikileme olarak değerlendirilmediğinden çeviride ayrı ayrı anlamlandırılan ikili biçim halindeki fiiller aşağıda sıralanmıştır, ancak bu ikili kullanımların kalıplaşarak ikileme oluşturup oluşturmadığı belli değildir: *açıl- bilil-, ayın- äymän-, içir- äşürt-, iglä- agrıt-, közün- kükül-, kükrä- ätnä-, kâz- tägzin-, ämgäklän- alpırkan-, nomla- küülä-, okı- yinçür-, okı- yinçür-, ökün- yalvar-, öl- yokağ-, ölü- ketär-, ärt- yegäd-, sakın- amran-, sıgtaş- yığlaş-, sın- buzul-, süñüş- adrış-, säv- tilin-, sävit- amrat-, sävit- ayat-, tatgan- bışrun-, tägşil- täprä-, täpin- yorı-, tüzül- täñäş-, ulı- sıgta-, ütlä- yerçilä-, ävril- tägşil-, yükün aya-, yükün- tapın-.*
- Literatür taramasında hapax olarak belirtilen bazı fiillerin Xuanzang Biyografisi'nde tanıklandığı görülmektedir. Tablo 7'de bu fiillerin hapax olma durumlarını listeleyen çalışmalar yer almaktadır. Özellikle *anıt-(mak)*, *közkiş-(māk)*, *äñit-(māk)*, *töläklän-(māk)*, *täpit-(māk)* ve *yublun-(mak)* fiilleri Xuanzang Biyografisi'nden tanıklandığı için, bu fiillerin hapax olup olmadığı, en azından Clauson'un ve Erdal'ın verileri yeniden değerlendirilmelidir.

Tablo 7. Hapax olarak değerlendirilen fiiller

Hapax Kabul Edenler	S	Veriler
Clauson (1972)	21	<i>anıt-, beğze-, bınık-, çoglan-, kavzağ-, korsal-, koşlun-, közkiş-, äñiş-, äñit-, özirkän-, takşur-, talpır-, tatın-, tetin-, tävin-, ävdil-, yahşın-, yerit-, yöläş-, yublun-</i>
Clauson (1972), Erdal (1991)	3	<i>bädizlä-, muymal-, täpit-</i>
Erdal (1991)	3	<i>bulqal-, ozuqsa-, töläklän-</i>

- Literatür taramasında hapax olarak belirtilen bazı fiillerin Xuanzang Biyografisi'nde tanıklandığı görülmektedir. Tablo 7'de bu fiillerin hapax olma durumlarını listeleyen çalışmalar yer almaktadır. Özellikle *anıt-(mak)*, *közkiş-(māk)*, *äñit-(māk)*, *töläklän-(māk)*, *täpit-(māk)* ve *yublun-(mak)* fiilleri Xuanzang Biyografisi'nden tanıklandığı için, bu

fiillerin hapax olup olmadığı, en azından Clauson'un ve Erdal'ın verileri yeniden değerlendirilmelidir.

- Xuanzang Biyografisi'nde yer alan ve aşağıda gösterilen fiillerin metnin bağlamına göre Wilkens 2021'deki sözlük anlamlarından farklılaştığı tespit edilmiştir.

Tablo 8. Sözlük anlamından farklı anlamlandırılan fiiller

Fiil	Wilkens 2021'deki Anlamı	Xuanzang Biyografisi'ndeki Anlamı
<i>boşul-</i>	'doğurmak'	'izin verilmek'
<i>bilil-</i>	'tanınmış olmak, tanınmak, açık olmak'	'farketmek'
<i>kamul-</i>	'yere yığılmak, aşağı yıkılmak, yere düşmek'	'durulmak'
<i>tävin-</i>	'kilitlemek'	'sallanmak'
<i>sataş-</i>	'karşılıklı bastırmak, sıkıştırmak'	'büyümek'
<i>entür-</i>	'koymak, yerleştirmek, tatbik etmek, tenezzül etmek; indirmek, aşağıya götürmek; aşağıya basmak; baskı kütüğünü oydurmak, baskı kalıbına yazı oydurmak, kaleme almak, yazmak; manzum hâle koymak, manzum hâle getirmek'	'atfetmek'

- Xuanzang Biyografisi'nde yer alan ve aşağıda listelenen fiillerin Gabain (2003), Eraslan (2012), Erdal (1991), Clauson (1972) ve Wilkens'te (2021) açıklanmadığı görülmektedir. Bu nedenle metnin bağlamına göre anlamlandırılan bu fiillerin özelde Eski Uygurcanın, genelde ise Eski Türkçenin sözvarlığına ve bu yönde yapılacak karşılaştırmalı çalışmalara katkı sağlayacağı muhakkaktır.

Tablo 9. Sözlüklerde anlamı bulunamayan fiiller

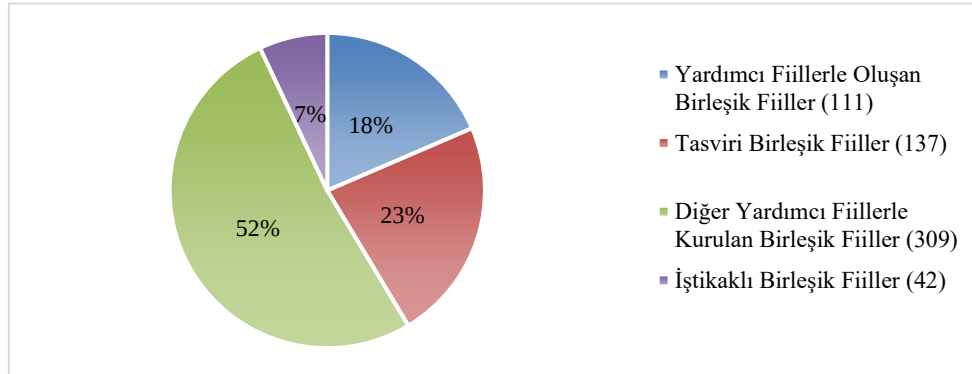
Fiil	Anlam
<i>käyikäd-</i>	'bakımsız hale gelmek'
<i>kamağlan-</i>	'genellenmek'
<i>yellän-</i>	'rüzgarlı olmak'
<i>yiväkläş-</i>	'karşılıklı destek olmak'
<i>ärün-</i>	'erimek'
<i>barıt-</i>	'artırmak'
<i>yarlıkart-</i>	'emretmek'
<i>ätdür-</i>	'oynatmak'

- Xuanzang Biyografisi'nde yer almasına rağmen dönem kaynaklarının [Gabain (2003), Eraslan (2012), Erdal (1991), Wilkens'te (2021)] tamamında bulunmayan verilere de rastlanmaktadır. Bunlar ilgili kaynaklara göre şöyle gösterilebilir:
 - Yalnız Wilkens'te (2021) yer alan fiiller: *arkalaş-*, *boşul-*, *butla-*, *dıdımlan-*, *eviş-*, *fuñla-*, *hotola-*, *kamçıla-*, *kikriştür-*, *kiriştür-*, *korıt-*, *kötüt-*, *müntür-*, *ödül-* ~ *ötül-*, *sakit-*, *sıksal-* ~ *sıkşal-*, *talpıt-*, *talvirt-*, *tamıt-*, *tarttur-*, *tetiklä-*, *tetiklän-*, *tolın-*, *täpiş-*, *ulunlantur-*, *umsın-*, *üväl-*, *yänäläş-*, *yüzit-*, *yävälä-*, *otlamsın-*.
 - Yalnız Clauson'da (1972) yer alan fiiller: *bastur-*, *sızla-*, *tävin-*, *taşur-*.
 - Yalnız Erdal'da (1991) yer alan fiiller: *tüplä-*, *yeglä-*.
- Xuanzang Biyografisi'nde tespit edilen fiillerin oluşumunda kimi kök biçimlere getirilen {+A-}, {+U-}, {- (A)r-}, {- (X)l-}, {- (X)n-}, {- (X)ş-}, {- (X)t-}, {-DÜr-} ve {- (U)r-} eklerinin etkisiyle orta hecedeki düz-dar ünlülerin düştüğü tespit edilmiştir. Bu fiiller Tablo 10'da gösterilmiştir:

Tablo 10. Ünlü düşmesine uğrayan fiiller

-(A)r- (4/10)	<i>agtar-</i> < <i>akıt-(A)r-</i> , <i>toğtar-</i> < <i>toğıt-(A)r-</i> , <i>yomtar-</i> < <i>yomit-(A)r-</i> , <i>tarkar-</i> < <i>tarık-(A)r-</i>
-(U)r- (5/39)	<i>karşur-</i> < <i>karış-(U)r-</i> , <i>kavşur-</i> < <i>kaviş-(U)r-</i> , <i>takşur-</i> < <i>takiş-(U)r-</i> , <i>tägşür-</i> < <i>tägiş-(U)r-</i> , <i>yapşur-</i> < <i>yapiş-(U)r-</i>
-(X)l- (10/93)	<i>adrıl-</i> < <i>adır-(X)l-</i> , <i>amrıl-</i> < <i>amur-(X)l-</i> , <i>ävdił-</i> < <i>avid-(X)l-</i> , <i>keñrül-</i> < <i>keñür-(X)l-</i> , <i>köntül-</i> < <i>könit-(X)l-</i> , <i>kötrül-</i> < <i>kötür-(X)l-</i> , <i>tägşil-</i> < <i>tägiş-(X)l-</i> , <i>uçrul-</i> < <i>uçur-(X)l-</i> , <i>üdrül-</i> < <i>üdür-(X)l-</i> , <i>yemril-</i> < <i>yimir-(X)l-</i>
-(X)n- (9/96)	<i>aktın-</i> < <i>akit-(X)n-</i> , <i>bışrun-</i> < <i>bışur-(X)n-</i> , <i>kertgün-</i> < <i>kertük-(X)n-</i> , <i>koşlun-</i> < <i>koşul-(X)n-</i> , <i>tägzin-</i> < <i>tägiz-(X)n-</i> , <i>yahşın-</i> < <i>yakiş-(X)n-</i> , <i>yapşın-</i> < <i>yapiş-(X)n-</i> , <i>yetlin-</i> < <i>yetil-(X)n-</i> , <i>yublun-</i> < <i>yuvul-(X)n-</i>
-(X)ş- (4/52)	<i>aytış-</i> < <i>ayıt-(X)ş-</i> , <i>kikriş-</i> < <i>kikir-(X)ş-</i> , <i>közkiş-</i> < <i>közük-(X)ş-</i> , <i>ölrüş-</i> < <i>ölür-(X)ş-</i>
-(X)t- (2/103)	<i>adrat-</i> < <i>adır-(X)t-</i> , <i>körkit-</i> < <i>körük-(X)t-</i>
+A- (11/33)	<i>çiknä-</i> < <i>çikin+A-</i> , <i>käñşä-</i> < <i>käñiş+A-</i> , <i>mänzä-</i> < <i>mäniz+A-</i> , <i>orna-</i> < <i>orun+A-</i> , <i>ögrä-</i> < <i>ögür+A-</i> , <i>sıgta-</i> < <i>sıgıt+A-</i> , <i>sıkşa-</i> < <i>sıkış+A-</i> , <i>tatga-</i> < <i>tatig+A-</i> , <i>uvşa-</i> < <i>uvuş+A-</i> , <i>yayka-</i> < <i>yayık+A-</i> , <i>yörgä-</i> < <i>yörüg+A-</i>
+U- (1/8)	<i>agru-</i> < <i>agir+U-</i>
-DUr- (2/66)	<i>yorttur-</i> < <i>yorıt-DUr-</i> , <i>bittür-</i> < <i>bitit-DUr-</i>

- Xuanzang Biyografisi'nde dört kategoride değerlendirilen birleşik fiillerden en fazla birleşik fiilin bulunduğu kategori 309 birleşik fiil ile 'diğer yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller'dir.
- Birleşik Fiiller bahsinde dört kategoride değerlendirilen 599 birleşik fiilin birbirine oranı ise şu şekildedir:

Şekil 4. Birleşik fiil kuruluşlarının birbirine oranı

- Xuanzang Biyografisi'nde birleşik fiil kuruluşunda en yaygın kullanılan yardımcı fiilin 160 fiil ile *yarlıka-(mak)* olduğu görülmüştür.
- Xuanzang Biyografisi'nde yeterlik yapısının yalnız *u-* fiili ile sağlandığı görülmektedir. Örnekleme *u-(mak)* ile kurulan 79 birleşik fiil yapısı tespit edilmiştir. Bu fiillerin de *u-(mak)* fiiline {-gAlI}, {-A}, {-(y)U} ekleriyle bağlandığı görülmüş olup ayrıca ilk unsuru ikili kullanıma sahip biçimler olduğu da saptanmıştır.
- Xuanzang Biyografisi'nde sürerlik bildiren 54 birleşik fiilin *bar-(mak)*, *käl-(māk)*, *tur-(mak)* ve *yorı-(mak)* yardımcı fiilleriyle kurulduğu tespit edilmiştir.
- Xuanzang Biyografisi'nde tezlik bildiren dört birleşik fiilin *ber-(māk)*, *ıd-(mak)* ve *tüş-(māk)* yardımcı fiilleriyle yapıldığı görülmüş olup hepsinde ilk unsuru yardımcı fiile bağlayan ekin {- (y)U} zarf-fiil eki olduğu tespit edilmiştir.
- Diğer Yardımcı Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller kategorisinde 309 veri değerlendirilmiştir. Bu verilerin yardımcı fiillerine göre dağılımı sayısal sıklığıyla birlikte şu şekildedir: *yarlıka-(mak)* (157), *tägin-(māk)* (96), *tükät-(māk)* (44), *tükä-(māk)* (9), *una-(mak)* (5), *al-(mak)* (3).

Xuanzang Biyografisi'nde kimi birleşik fiil yapılarında ilk unsurun da kendi içinde bir birleşik fiil yapısı özelliği teşkil ettiği 45 veri görülmüştür: *asıg tusu kılı yarlıka-(mak)*, *boşgut boşgunu tükät-(māk)*, *buşı berü tükät-(māk)*, *buşı berü yarlıka-(mak)*, *ägsük kârgäk kılı tâgin-(māk)*, *iş işläyü yarlıka-(mak)*, *iş küdüg işläyü yarlıka-(mak)*, *keç bolu tâgin-(māk)*, *kigünç berü yarlıka-(mak)*, *kusa turur kıl-(mak)*, *küç basut berü yarlıka-(mak)*, *mañırt mañratgalı yarlıka-(mak)*, *nom nomlayu yarlıka-(mak)*, *osuglug bolu tâgin-(māk)*, *ötüg ötünü tâgin-(māk)*, *tapıg udug kılı tur-(mak)*, *tapıg udug kılı tükät-(māk)*, *tapsız bolu yarlıka-(mak)*, *täñri bolu yarlıka-(mak)*, *tüzülmäkin tüzülü tükä-(māk)*, *üstälü turu tâgin-(māk)*, *yañı bolu tur-(mak)*, *yazoklug bolu tâgin-(māk)*, *yegädinçsiz bolu tâgin-(māk)*, *yok bolu tâgin-(māk)*.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Xuanzang Biyografisi'nin bütünlüklü metnin oluşturulmasıyla tespit edilen türemiş ve birleşik yapıları fiiller üzerinden, eserin Eski Türkçenin kelime için ne derece önemli olduğu ortaya konmuştur. Buna göre Xuanzang Biyografisi'nin fiil varlığından hareketle türeme yoluyla fiil yapımında iki ana kategori tespit edilmiştir. İlk ana kategori olan isimden fiil yapımında Tablo 1'e göre en sık {+lA-} (74), {+A-} (33), {+lAn-} (14), {+(A)r-} (12) ve {+(X)k-} (12) ekleri tercih edilmektedir. Bununla birlikte {+rA-}, {+lAş-}, {+sA-}, {+I-}, {+DA-}, {+kI-} ve {+kIr-} ekleri hariç tüm ekler için ikilemeli kullanım; {+(A)d-}, {+lAş-}, {+sI-}, {+l-}, {+DA-} ve {+kI-} ekleri hariç tüm ekler için türevler söz konusudur. Bir not olarak {+gAr-} ve {+(A)d-} eklerinin örneklemelerinde eşdizimlilik de görülmektedir. İkinci ana kategori olan fiilden fiil yapımında ise Tablo 2'ye göre en sık {-(X)t-} (103), {-(X)n-} (96), {-(X)l-} (93), {-DUr-} (66), {-(X)ş-} (52), {-(U)r-} (38), {-gUr-} (14) ve {-(A)r-} (10) ekleri kullanılmaktadır. Bununla birlikte {-(I)r-}, {-(X)k-}, {-gsA-}, {-msIn-} ve {-A-} ekleri hariç tüm ekler için ikilemeli kullanım; {-DUr-}, {-(A)r-}, {-d-}, {-gsA-} ve {-msIn-} ekleri hariç tüm ekler için türevler söz konusudur. Bir not olarak {-(A)r-} ve {-msIn-} eklerinin örneklemelerinde eşdizimlilik de görülmektedir.

Birleştirme yoluyla fiil yapımında ise dört kategori söz konusudur. İlk kategori olan yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller olarak 111 veri arasında isim+ *kıl-(mak)* (56) ve isim+ *bol-(mak)* (33) yapısının kullanımının diğerlerine nazaran sık kullanılması dikkat çekmektedir. Tasvirî birleşik fiillere ayrılan ikinci kategoride yeterlik (*u-(mak)*), sürerlik (*bar-(mak)*, *käl-(māk)*, *tur-(mak)*, *yori-(mak)*) ve tezlik (*ber-(māk)*, *ıd-(mak)*, *tüş-(māk)*) fiilleri bulunmaktadır. Toplam 137 verinin ele alındığı tasvirî birleşik fiiller başlığı altında en sık yeterlik bildiren [FiİL + -gAlI zarf-fiil eki + u-] (35) ve [FiİL + -(y)U zarf-fiil eki + u-] (33); sürerlik bildiren [FiİL + -(y)U zarf-fiil eki + tur-] yapılarının kullanılması dikkate değerdir. Diğer yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller şeklindeki üçüncü kategoride *tâgin-*, *tükä-*, *tükät-*, *yarlıka-*, *una-* ve *al-* yardımcı fiilleriyle kurulan 309 veri ele alınmaktadır. Bu verilerde ise en sık [FiİL + -(y)U zarf-fiil eki + yarlıka-] (115), [FiİL + -(y)U zarf-fiil eki + tâgin-] (56), [FiİL + -(y)U zarf-fiil eki + tükät-] (34), [İKİLEME + yarlıka-] (19), [FiİL + -A zarf-fiil eki + yarlıka-] (15), [FiİL + -A zarf-fiil eki + tâgin-] (14) ve [İKİLEME + tâgin-] (14) yapılarına rastlanmaktadır. Son kategori olan isticaklı birleşik fiillerde 43 veri bulunmakta olup, bunlar da isim+FiİL, if+FiİL ve zf+FiİL şeklinde üç alt kategoriye ayrılmakta olup araların en sık tercih edilen yapılar isim+FiİL (34) kategorisindedir.

Sonuç olarak bu çalışmadaki gerek türemiş fiillerle gerekse birleşik fiillerle ilgili veriler, temelde Eski Türkçenin morfolojisine, dolaylı olarak da Eski Türkçenin leksikolojisine ve semantiğine önemli katkılar sunmaktadır. Bundan sonra yapılacak araştırma ve incelemelerde bu çalışmanın da referans alınması, alana sunduğu katkıyı daha net ortaya koyacaktır.

Kaynakça

- Aydemir, H. (2013). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie IX*. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Barat, K. (2000). *The Uyghur-Turkic Biography Of The Seventh-Century Chinese Buddhist Pilgrim Xuanzang Ninth And Tenth Chapters*, Bloomington: Indiana University Research Institute For Inner Asian Studies.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.
- Dietz, S., Ölmez, M., Röhrborn, K. (2015). *Die alttürkische Xuanzang Biographie V*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach To The Lexicon-II*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Gabain, A. V. (2003). *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev: M. Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gözel, A. (2023). *Altun Yaruk'ta Söz Yapımı*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir.
- Herkmen, D. (2009). *Divanu Lugati't Türk'te Fiil Yapımı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kekevi, İ. (2022). *Türk Runik Harfli Metinlerde Söz Yapımı*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.
- Korkmaz, Z. (2019). *Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mirsultan, A. (2010). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie IX*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Ölmez, M. (1994). *Hsüan-Tsang'ın Eski Uyğurca Yaşam Öyküsü*, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Ölmez, M. (2002). Splitter Aus Der Gegend Von Turfan-Festschrift Für Peter Zieme, İçinde: Die Altürkische Xuanzang-Biographie II (Ed. M. Ölmez ve S.-C. Raschmann), İstanbul-Berlin: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Ölmez, M., Röhrborn, K. (2001). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie III*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Röhrborn, K. (1991). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Röhrborn, K. (1996). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VIII*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Semet, A. (2002). Splitter Aus Der Gegend Von Turfan-Festschrift Für Peter Zieme, İçinde: Ein Fragment Des I. Kapitels Der Uigurischen Xuanzang Biographie (Ed. M. Ölmez ve S.-C. Raschmann), İstanbul-Berlin: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Semet, A., Ölmez, M., Röhrborn, K. (2022). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie IV*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

- Taş, İ. (2020). *Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tezcan, S. (1975). *Eski Uygurca Hsüan Tsang Biyografisi X*, Bölüm, Ankara.
- Wilkins, J. (2021). *Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca-Almanca-Türkçe*, Göttingen: Akademie Der Wissenschaften Zu Göttingen.
- Zieme, Peter (1990). Buddhistische Erzählliteratur und Hagiographie in türkischer Überlieferung, İçinde: Xuanzangs Biographie und das Xiyuji in alttürkischer Überlieferung (Ed. J. P. Laut - K.Röhrborn), Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- e-TEES: Aydemir, H. (2025 Ocak 18). *Xuanzang Biyografisi*. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/xuanzang-biyografisi-tees-1668>

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : % 50
2. yazar katkı oranı : % 50